

УДК 341.9

А.А. Степанюк, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

МЕТА ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Правова політика в міжнародному приватному праві неможлива без з'ясування її мети й завдань як вираження в цій сфері політичних, соціальних, культурних, інших потреб та інтересів окремих осіб, суспільства й держави. Як визначає Великий тлумачний словник сучасної української мови, *мета* — те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; *ціль* [3, с.661]. А тому можна вважати, що як і для будь-якої діяльності, що розвивається, для правової політики в міжнародному приватному праві необхідними складником виступає саме мета (*або ціль*).

На науковому рівні з'ясування мети знаходимо у філософських розробках М.І. Трубнікова, В.П. Тугарінова, А.І. Яценко, Г.А. Федорова та інших, мету права вивчали, зокрема, В.А. Бачинін, І.М. Степанов, В.М. Кудрявцев, О.А. Гаврилов. Мета правового регулювання міжнародного приватного права й телеологія правової політики в ньому досліджувались на рівні монографій авторкою даної публікації А.А. Степанюк [Див.: 6,

с. 41-53; 7, с. 87]. Аналіз означеної цілі видається необхідною складовою частиною системного опрацювання проблеми правової політики в міжнародному приватному праві.

Окреслення цілей у цій сфері — відповідальне ключове завдання, що передбачає усвідомлення призначення, місії, ролі правової політики в міжнародному приватному праві як елемента правового й політичного буття, осмислення її завдань на даному історичному проміжку часу в конкретному суспільстві. Цільова її визначеність — необхідна передумова правового регулювання приватно-міжнародних суспільних відносин, реалізації національних інтересів, організаційних заходів, спрямованих на покращання правової регламентації, забезпечення прав і свобод людини.

Без окреслення мети неможливо зрозуміти, заради чого здійснюється правова політика в міжнародному приватному праві, чому обирається той чи інший напрямок її реалізації, чому віддається пріоритет тому

чи іншому варіанту можливої дії. Якщо ж ураховувати деяку нестабільність і неупорядкованість системи регулювання приватно-міжнародних суспільних відносин, певну хаотичність і випадковість проведення організаційних заходів у сфері, що стосується міжнародного приватного права, стає очевидною потреба підпорядкування конгломерату означених правових та організаційних кроків конкретній стабілізуючій субстанції, першооснові цієї діяльності, якою повинна бути саме її мета.

Як відзначається в теорії права, без цільової детермінованості система нормативною регламентування діяла б подібно автоматичному механізму, налаштованому на певний режим функціонування [1, с. 5]. Тому *правова політика* в міжнародному приватному праві повинна бути *цілераціональною*, тобто *розумно-обгрунтованою, доцільною, цілеспрямованою, цільовою, цілесвідомою*. Адже тільки так можна визначити й підпорядкувати єдності й цілісності способи й характер правової політики як діяльності. Цілераціональність мети правової політики в міжнародному приватному праві означає, що результат, на який спрямована ця діяльність, може співпасти з поставленим завданням, тому намагання і спроби суб'єктів

останньої по досягненню наміченого результату не виявляться марними, а значить зможуть розглядатися адекватними меті. У зв'язку із цим мета, як і діяльність по її досягненню, відповідні засоби й принципи її провадження, будуть істинними.

Мета правової політики в міжнародному приватному праві — категорія об'єктивно-суб'єктивна. Вона формується із цілей окремих осіб, суспільства, держави, але разом із цим, є вираженням об'єктивних характеристик приватно-міжнародних суспільних відносин, умов їх існування, потреб в упорядкуванні й у результатах впливу. Мета розглядуваної правової політики є ідеальною моделлю бажаного, еталоном довершеності, до якого має прямувати і якого прагнути досягти сукупність практичних дій правового й організаційного характеру в даній царині. Її ідеальність — це можливість бути спрямованою на досягнення кращого результату, бажаної перспективи.

Правова політика в міжнародному приватному праві, як і будь-яка інша, повинна бути зорієнтована на досягнення *справедливості, гуманізму, свободи, загального блага, громадської злагоди, стабільності, правопорядку, соціальної гармонії, суспільної рівноваги, юридичної рівності, демократизму, реалі-*

зації законних інтересів, дотримання прав людини, її правового захисту особи тощо.

Учені-правознавці інколи відзначали, що політика і право мають спільну мету — досягнення блага народу [5, с. 37], що законодавцеві належить цілцю щастя суспільства [2, с. 166, 167, 322], що завдання політики права служити кращому майбутньому [8, с. 218]. Однак у реальній дійсності подібна налаштованість має відносний характер: адже при здійсненні правової політики означені категорії зустрічаються з прагматичними міркуваннями держави, виникаючими прагненнями щодо досягнення вигоди, користі, зручності, власних інтересів та ін. А тому мета правової політики повинна не лише мати ідеально-умоглядний, абстрактний характер, а й бути більш конкретною, реалістичною, доцільною, а значить, досяжною.

Для правової політики в міжнародному приватному праві варто остерігатися фіксації формальної мети, що на перший погляд ніби є досконалою: не викликає суперечностей за формою, не враховує змістовних характеристик предмета, не відбиває сутнісних сторін приватно-міжнародних суспільних відносин, інтересів приватних суб'єктів різної юрисдикційної належності й держави, не вра-

ховує об'єктивних умов зовнішнього середовища — й за таких обставин стає нереальною, а значить і нездійсненною.

Не може задовольнити правову політику в міжнародному приватному праві й абстрактна мета, яка не зважає на конкретні умови її реалізації, а саме: (а) обставини, в яких виникають, існують, розвиваються й потребують регламентації приватно-міжнародні суспільні відносини; (б) історичну, соціальну, економічну, політичну обстановку в країні й на міжнародному рівні; (в) основи взаємодії національних правопорядків із зарубіжними для впорядкування означених відносин; (г) можливості впливу на них арсеналу правових і організаційних засобів, прийомів і способів; (д) допустимість такого впливу та його межі тощо. Якою ж належить бути меті правової політики в міжнародному приватному праві? По-перше, бути вона повинна *реальною*, тобто мати своїм підґрунтям об'єктивні умови сучасного стану приватно-міжнародних суспільних відносин, наявних засобів для їх упорядкування, а також обставини національного правопорядку, міжнародного й міжнаціонального спілкування. А таку ознаку реальності вона матиме тільки якщо буде продуктом названих об'єктивних умов, завдяки яким

зможе втілитись у життя. Адже, як відзначається в науковій літературі, ціль є тим реальніше, чим на конкретнішу можливість вона спирається, чим більше готові умови для її перетворення на дійсність [11, с. 122].

По-друге, мета має бути *конкретною*, що означає можливість її реалізації шляхом створення відповідних умов, наприклад: (а) формування й застосування правового регулювання, (б) оперування його зовнішніми формами для впорядкування приватних міжнародних суспільних відносин, (в) використання різноманіття можливостей організаційних засобів, що сприяють правовій регламентації у сфері міжнародного приватного права. На відміну від абстрактної, відірваної від реальної дійсності мети-ідеалу, до якого можна лише постійно прямувати й намагатися досягти, ніколи при цьому не наближаючись упритул, конкретна мета правової політики в міжнародному приватному праві повинна базуватися на істинному віддзеркаленні історичних умов, специфіки існування, зв'язків із зовнішнім середовищем міжнародного приватного права й намірів держави по регулюванню суспільних відносин у цій царині. На думку науковців, зміст і засоби реалізації конкретної мети суб'єкт уявляє чітко, а тому вона

служить безпосереднім спонукальним мотивом до діяльності, має яскраво виражену практичну спрямованість [11, с. 123].

По-третє, досліджуваній меті належить бути доцільною, тобто відповідати тому критерію, який указує на елемент організованості правової політики в даній сфері. Адже для досягнення ефективного правового регулювання приватно-міжнародних суспільних відносин ця мета сприятиме наближенню наявного стану їх упорядкування до запрограмованого. Якість доцільності в цілях правової політики в міжнародному приватному праві означає спрямованість діяльності держави на досягнення бажаного результату. Доцільність означеної мети виступає показником того, що діяльність з упорядкування приватно-міжнародних суспільних відносин здійснюється не безладно чи безпутньо, а через усвідомлене цілепокладання.

Якщо мета правової політики в міжнародному приватному праві втілюватиме в собі не якісь ефемерні конструкції чи побажання, а відповідатиме вищенаведеним *критеріям реальності, конкретності й доцільності* — ймовірність її досягнення за допомогою відповідної діяльності стане максимальною. Якість досяжності мети означає, що тільки та мета може бути

здійсненою, яка відбиває потреби осіб, суспільства, держави в ругулюванні приватно-міжнародних суспільних відносин і для реалізації якої є в наявності або можуть бути створені відповідні засоби. Як відзначалося при дослідженні категорії “мета”, цілком досяжною є така, для здійснення якої в даний час існують усі необхідні засоби або ж коли на даний момент останніх не достає, але існують реальні можливості, що дозволяють недостатні сили й засоби викликати до життя власною діяльністю [9, с. 75, 76].

Відповідаючи ознакам реальності, конкретності, доцільності, досяжності, досліджувана мета для свого втілення в життя передбачає конкретну діяльність по встановленню й функціонуванню правового регулювання, виступає здійсненою можливістю, що акумулює дії держави, породжені необхідністю впорядкування приватно-міжнародні суспільні відносини, стимулює для цього використання інтелектуальних, вольових, матеріальних та інших ресурсів.

Будучи діяльністю, що безпосередньо стосується приватних інтересів суб'єктів міжнародного спілкування, їх прав (у тому числі набутих під впливом зарубіжного права, за одночасної відповідності позиції держави в міжнародному приватному

праві), ціль правової політики теж повинна мати цілком конкретну й предметну сутність. Вона повинна відбивати наявну багатоманітну дійсність приватних суспільних відносин, так пов'язаних з 2-ма або більше правопорядками, щоб мати змогу впливати на них з максимальною ефективністю, застосовувати відповідні їх характеру й національним інтересам заходи впорядкування на підставі адекватних принципів.

А тому при постановці мети необхідно уявляти абсолютно конкретні цілі й завдання, не пов'язані з якимись безформеними абстракціями. Такою *метою для правової політики в міжнародному приватному праві є ефективне впорядкування приватно-міжнародних суспільних відносин*. У такий спосіб ціль отримує сутнісне навантаження, наповнюється змістом, відповідаючим дійсності.

Як бачимо з наведеного визначення мети, воно є досить широким і загальним. А чим вище й величніше ціль, тим більшу всезагальність вона має, тим більше охоплює вона ланок, етапів, сторін, галузей людської діяльності [9, с. 78]. Її складниками є діяльність не тільки з правового регулювання, а й інші організаційні її види. Цілком очевидно, що всі вони мають власні цілі, але, об'єднуючись в єдине

поняття правової політики в міжнародному приватному праві, цілі компонують спільну і єдину мету. Сукупність означених цілей різного роду діяльності тільки тоді здатна сформулювати єдину мету, коли вона підпорядковується апріорній субстанції — правовому регулюванню приватно-міжнародних суспільних відносин. А тому маємо певну супідрядність цілей нижчого рівня цілям вищого ґатунку з відповідною можливістю реалізувати мету правової політики в міжнародному приватному праві в разі досягнення цілей правового регламентування, а також інших видів діяльності, що об'єднуються в таку політику.

Приміром, метою колізійного регулювання приватно-міжнародних суспільних відносин є пошуки правопорядку для розв'язання існуючих колізій; метою матеріального регулювання — безпосереднє впорядкування цих відносин, установлення прав та обов'язків сторін, вирішення справи по суті. Відповідно, спільне колізійно-матеріальне регулювання в межах міжнародного приватного права передбачає впорядкування означених відносин. Метою освітньої діяльності щодо міжнародного приватного права є підготовка юристів, які матимуть достатній рівень кваліфікації і знань для того, щоб упоряд-

ковувати приватно-міжнародні суспільні відносини. Наукова діяльність у цій царині передбачає теоретичне напрацювання шляхів поліпшення правової регламентації виникаючих колізій та їх вирішення. Метою участі держави в міжнародних організаціях з питань міжнародного приватного права можна назвати обстоювання власної позиції, співпрацю з іншими державами, просування своїх інтересів для забезпечення того ж таки впорядкування приватно-міжнародних суспільних відносин. У процесі кадрового забезпечення метою виступають пошук, допуск і підтримка спеціалістів, які мають відповідний рівень знань і навичок для оперування нормативним матеріалом при здійсненні правового регулювання приватних міжнародних суспільних відносин. Мета (завдання) інформаційного забезпечення — надати необхідний обсяг відомостей юристам і суб'єктам приватно-міжнародних суспільних відносин, які сприяють їх просуванню для відповідного впорядкування.

Таким чином, усі перелічені види діяльності, маючи власні цілі (причому ті, що формуються із цілей нижчого рівня), за допомогою правового регламентування приватно-міжнародних суспільних відносин досягають єдиної мети правової політики

в міжнародному приватному праві. Як влучно зазначається в правових джерелах, можливість досягнення цілей вищого рівня завжди вимагає попереднього вирішення завдань нижчого рівня. При цьому цілі нижчого гатунку належить розглядати як засоби для досягнення вищих цілей [10, с. 34].

Мета правової політики в міжнародному приватному праві, що вирізняється ефективним упорядкуванням приватно-міжнародних суспільних відносин, крім того, що є реальною, конкретною, доцільною, досяжною, має також необхідну ознаку цілераціональності через те, що може бути реалізована в реальному житті, звичайно ж, за умови правильного вибору правових і організаційних засобів її втілення в дійсність. Можливість її реалізації визначається відповідною оцінкою реальності, адекватним відбиттям дійсності, а також належним вибором засобів її досягнення. Усе це в сукупності завдячує істинності знань про природу приватно-міжнародних суспільних відносин, можливостям регулюючої системи міжнародного приватного права, меж впливу й керуваності цих відносин правовими засобами.

Досліджуваній меті властиве перетворення з можливості на дійсність, але тільки шляхом реалізації конкретних дій по її

втіленню в реальність, у наявне буття. Ефективне впорядкування означених відносин, до отримання об'єктивації знаходиться в царині потенційного у вигляді запрограмованої в меті можливості, яка через конкретні дії може бути перетворена на дійсність. Ось чому поставленим цілям правової політики в міжнародному приватному праві притаманна також риса потенційної можливості, тобто прихованості, невиявленості до певного часу, до застосування конкретних дій правового й організаційного характеру, що може стати дійсністю. Через втілення мети в життя, вона з потенційної категорії перетворюється на актуальну, існуючу, таку, що проявляється, розкриваючи при цьому наявні можливості, необхідні для досягнення ефективного правового регламентування зазначених відносин.

Що ж стосується складових елементів наведеного визначення мети правової політики в міжнародному приватному праві, то варто підкреслити, що правове регламентування приватно-міжнародних суспільних відносин виступає головною субстанцією держави у сфері міжнародного приватного права. Категорія «правове регулювання» характеризується якістю вірогідності можливого втілення в дійсність означеної мети, предметною

мірою її спричиненості існуючою реальністю приватно-міжнародних суспільних відносин, а значить, здатністю стати дійсністю, втілитися в реальність при упорядкуванні відносин у цій царині.

Постановка саме правового регулювання в центр мети правової політики ґрунтується на наявних знаннях про природу означених суспільних відносин, властивостях міжнародного приватного права як базового правового регулятора цих відносин, установлених наукою міжнародного приватного права, сприйнятних у правозастосуванні й існуючих як непорушна, незаперечна й доконечна юридична аксіома [6]. Ось чому відповідність досліджуваної мети відправним положенням теорії і практики правового регулювання означених відносин, її усвідомлення державою та її бажана фіксація у програмному документі здатні виразити найвищий ступінь упевненості в істинності наявного суспільного знання про природу, характеристику й особливості приватних відносин, пов'язаних з двома або більше правопорядками, про правові можливості щодо їх упорядкування інструментарієм міжнародного приватного права. Тому головуюча позиція правового регулювання у визначенні мети правової політики в міжнародному приватному праві не може викликати сумнівів, адже має властивості абсолютної вірогідності.

Одним з елементів досліджуваної мети виступає категорія ефективності, яка досягається відбиттям закономірностей регулюючої системи міжнародного приватного права, його предмета, методів, цінностей, принципів, тенденцій розвитку й функціонування названих відносин. Тому суб'єктам формування й реалізації даної правової політики слід чітко уявляти картину приватно-міжнародних контактів, їх інтенсивність, сутнісні характеристики, інтереси учасників, позицію держави, можливість втручання в їх упорядкування правовими засобами, й доцільність використання тих чи інших зовнішніх форм правового регламентування, допуск саморегулюючих соціальних механізмів тощо. Тільки в такий спосіб можна дотриматися порядку правового регулювання цих відносин, використовуючи при цьому правові й організаційні засоби для закріплення й розвитку бажаного варіанту цих відносин, впливу на їх негативні прояви.

Для досягнення ефективності правового регулювання правової політики воля суб'єктів її формування повинна бути чітко вираженою, однозначно зрозумілою й доступною. Від цього залежатиме як діяльність із правоутворення й правореалізації, так і інші її види у сферах науки,

освіти, інформації, кадрового забезпечення стосовно міжнародного приватного права.

З метою забезпечення ефективності правової політики в міжнародному приватному праві необхідні: (а) логічне, принципове, узгоджене й системне законодавство, (б) його відповідність Конституції й міжнародним договорам, (в) сформована позиція щодо правових звичаїв як повноцінних регуляторів у цій царині, (г) втілення в національне законодавство позитивного історичного досвіду й передових тенденцій правового регулювання інших країн, (д) належна організація правореалізаційної діяльності, (е) залучення наукових розробок і пропозицій для поліпшення регламентації приватних відносин, пов'язаних з двома або декількома правопорядками, (є) вдосконалення освітньої підготовки, кадрового й інформаційного забезпечення та ін. Тільки подібні комплексні й цілераціональні заходи зможуть вплинути на підвищення ефективності означених відносин як мети розглядуваної правової політики.

У той же час неврахування особливостей предмета правового регулювання міжнародного приватного права або ж його несвоєчасність, невідбиття потреб, інтересів, намірів учасників приватно-міжнародних контактів і національних інтересів,

економічної, політичної, культурної, міжнародної ситуації здатне призвести до помилок, що знижують рівень ефективності правової політики в міжнародному приватному праві, негативно позначаються на впорядкуванні приватних відносин, пов'язаних з двома чи більше правопорядками, заважають розвитку зв'язків на приватно-міжнародному рівні, погіршують авторитет на міжнародній арені.

На ефективності національної правової політики позначаються доцільність проведення правових та організаційних заходів, раціональне використання ресурсів (матеріальних, інтелектуальних, наукових та ін.) і регулятивного потенціалу права, врахування властивостей елементів правового регулювання (предмета, методів, принципів тощо), втілення накопиченого досвіду з оперування колізіями правопорядків і вирішення справ, пов'язаних з іноземними приватними зв'язками, своєчасна заміна застарілого законодавства. Як слушно відзначалося в теорії права, необхідно позбуватися тих норм, які себе не виправдали, застосовувати заходи для скорочення обсягу правових актів, робити право компактним, дійовим, інакше в дію вступає своєрідний «парадокс права»: чим його більше, тим воно соціально менш

ефективне [4, с. 23]. До того ж на ефективність впливають і демократична орієнтація діяльності в цій сфері, націленість на досягнення прав і свобод, дотримання цінностей національної правової культури й міжнародних принципів та ін.

Ефективність такої правової політики прямо залежить від пізнання регульованої й регулюючої систем, тобто закономірностей приватно-міжнародних суспільних відносин і міжнародного приватного права. Ось чому суб'єктам формування й реалізації зазначеної політики необхідно чітко усвідомлювати, що їх діяльність має ґрунтуватися на глибинному пізнанні особливостей названих відносин, бути спрямованою на використання адекватної правової форми й інструментарію впливу на них. Тільки в такий спосіб ефективність цієї діяльності, а значить і її результативність, будуть максимально високими.

Поставлена мета правової політики в міжнародному приватному праві, що визначається як ефективно впорядкування приватно-міжнародних суспільних відносин, якраз і відповідає вищенаведеним критеріям реальності, конкретності, доцільності, досяжності, цілераціональності й потенційності. Вона віддзеркалює істинні знання про те, що

саме і як належить урегулювати, отже, виконує важливі соціальні функції: (1) організовує діяльність правозастосовних органів щодо формування вдосконаленого правового регулювання у сфері міжнародного приватного права; (2) спрямовує правореалізацію в процесі впорядкування приватно-міжнародних суспільних відносин; (3) визначає можливості правового впливу на суспільні відносини, що мають зв'язок з двома або більше правопорядками; (4) зумовлює використання правових та організаційних заходів для поліпшення врегулювання означених відносин; (5) об'єднує різні види правової й організаційної діяльності для досягнення результату правової політики в міжнародному приватному праві; (6) служить взірцем для забезпечення правового опосередкування колізій правопорядків і вирішення справ по суті та ін.

Таким чином, з урахуванням *потреби у формулюванні цілераціональної, розумно обґрунтованої, доцільної, цілеспрямованої, цільової, цілесвідомої, реальної й конкретної мети можна її визначити як ефективно впорядкування приватно-міжнародних суспільних відносин*, що може бути предметом наступних наукових розвідок у даному напрямку.

Список літератури: 1. *Бачинин В.А.* Телеологическая детерминация в сфере права // Право и политика. – 2002. – № 3. – С. 4-9. 2. *Бентам Иеремия.* Избранные сочинения. – Т. 1: Введение в основания нравственности и законодательства. Основные начала гражданского кодекса. Основные начала уголовного кодекса. – СПб.: Рус. кн. торговля, 1867. – 678 с. 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. 4. *Гаєрилов О.А.* Стратегия правотворчества и социальное прогнозирование. – М.: ИГП РАН, 1993. – 128 с. 5. *Степанов И.М.* Конституция и политика. – М.: Наука, 1984. – 176 с. 6. *Степанюк А.А.* Міжнародне приватне право: теоретичні аспекти правового регулювання. – Х.: Майдан, 2005. – 200 с. 7. *Степанюк А.А.* Правова політика у міжнародному приватному праві. – Х.: Права людини, 2006. – 144 с. 8. *Тарановский Ф.В.* Учебник энциклопедии права. – Юрьев.: Тип. К. Маттисена, 1917. – 534 с. 9. *Федоров Г.А.* Материалистическая диалектика о категории цели // Вопр. философии. – 1956. – № 1. – С. 63-78. 10. Эффективность правовых норм / *Кудряцев В.Н., Никитинский В.И., Самощенко И.С., Глазырин В.В.* – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 280 с. 11. *Яценко А.И.* Целеполагание и идеалы. – К.: Наук. думка, 1977. – 276 с.

ЦЕЛЬ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ **Степанюк А.А.**

Статья посвящена исследованию правовой политики в международном частном праве, анализу наиболее важных ее критериев, а также определению целей составляющих ее элементов.

Ключевые слова: цель, правовая политика, правовое регулирование частных международных отношений, цель правовой политики в международном частном праве.

PURPOSE OF LAW POLICY IN THE PRIVATE INTERNATIONAL LAW **Stepanyik A.A.**

The article is devoted to the investigation of the Law Policy in the Private International Law, analysis of its most significant criterions, and determination of the purposes of its component elements.

Key words: purpose, law policy, law regulation of the private international relations, purpose of law policy in the Private International Law.

Надійшла до редакції 06.10.2010 р.

УДК 349.22

Н.М. Швець, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ПРАЦІВНИКА ЗА АМОРАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК

Працівники, які виконують моральних переконань. Із цією виховні функції, мають бути тезою не можна не погодитись. людьми високої духовності й У зв'язку із цим у Кодексі законів